

ABSOLVENT ZÁKLADNÍ ŠKOLY V KONTEXTECH HISTORICKÉHO VĚDOMÍ, VLASTENECTVÍ A EVROPANSTVÍ

Kamil Štěpánek

Anotace: *Příspěvek srovnává v kontextu výuky dějepisu vizi absolventa ZŠ s údaji některých mezinárodních výzkumů. Přihlíží k perspektivnímu modelu historické edukace v podobě nastiňované Evropskou komisí a též ke konkrétním závěrům vyplývajícím z vybraných empirických šetření.*

Abstract: *The paper compares the future vision of primary school graduates in the area of teaching history with the results of latest international research. It takes into consideration the model of history education as outlined by the European Commission and also specific conclusions of selected empirical investigations.*

Ve svém krátkém vstupu bych se chtěl zabývat vybranými pojmy, které jsou v souvislosti s reformou kurikula považovány také za aktuální. Nehovoří se o nich pouze v charakteristice a cílovém zaměření vzdělávací oblasti, ale i ve dvou průřezových tématech. Vhodným vzděláváním žáka v uvedené problematice jej směřujeme k utváření a rozvíjení potřebných klíčových kompetencí (RVP ZV, 2004, s. 37-38, 85-89). Na úvod bych si proto vypůjčil citát významného českého politologa, v němž se praví, že: „*bez historicky, politicky, hospodářsky a kulturně vytvořené národní identity a důvěry ve vlastní národ nelze vytvořit evropskou identitu a harmonické spolubytí národů v Evropě*“¹⁹ Přestože se školní dějepis zdaleka nepovažuje za jediný zdroj formování této identity, je zřejmé, že při jejím utváření sehrává významnou úlohu.

---

¹⁹ Krejčí, J.: O češtví a evropanství. I. díl. Amosium servis, Ostrava 1993, s. 40. Prof. Jaroslav Krejčí, který loni oslavil devadesátiny, patří širší svých badatelských zájmů k výjimečným osobnostem české i evropské vědy. Vystudoval Právnickou fakultu UK v Praze, věnoval se však spíše ekonomii. V 50. letech vězněn, v srpnu roku 1968 odešel do zahraničí, kde se aktivně zapojil do činnosti československého exilu. Po roce 1989 navázal četné kontakty s českou vědeckou obcí a s českými vědci úzce spolupracuje: je vedoucím Střediska pro výzkum sociálně-kulturní plurality při Filozofickém ústavu AV ČR, čestným předsedou Národohospodářského ústavu Josefa Hlávky a čestným členem Učené společnosti ČR. Badatelský zájem ho postupně přivedl k širším společenským problémům: zabýval se sociologií, politologií a sociální antropologií a pokusil se postihnout společnost v jejích dějinných i zeměpisných dimenzích. Je autorem dvacítky knižních monografií, desítky analytických studií v řadě jazyků od češtiny, přes dominující angličtinu k francouzštině, němčině, holandštině a polštině.

Školní historická výchova je proto také předmětem zájmu Evropské komise, která v programovém dokumentu s názvem „Bílá kniha vyučování a učení, Cesta k učící se společnosti“ představila perspektivní model osvěty a v jeho rámci vizi historické edukace. Výuka historie je tu podána v kontextu schopnosti hodnocení a rozhodování se jako základních nástrojů porozumění světu. Právě ty podle autorů Bílé knihy poskytují kritéria výběru: paměť minulosti a intuici týkající se budoucnosti. „Paměť a pochopení minulosti jsou nezbytné pro zhodnocení současnosti. Historická (historie vědecká i technická) a geografická kultura plní dvojitou funkci orientace, v čase a prostoru, což je nezbytné pro každého, kdo touží určit, jaké jsou jeho kořeny, a rozvinout pocit příslušnosti ke kolektivu, ale také porozumění jiným společenstvím.

Autoři představili také perspektivní model didaktických strategií a konstatovali, že prototyp evropské historické výchovy podléhá stálým změnám, přizpůsobuje se proměnám na našem kontinentu a také výzvám 21. století. Tvůrci považují přistoupení zemí střední a východní Evropy k evropským společenstvím za přelomový mezník v utváření tohoto modelu. Zvláštní důraz ve své vizi kladou na cíle výchovné a vysvětlující historii, zvláště dějiny Evropy. Ve výběru obsahu se upozorňuje na nutnost zachovat vhodné proporce mezi lokální, regionální nebo národní historií a dějinami Evropy a obecnými dějinami. Národní historie celkově ukazuje tragickou i hrdinskou minulost vlastního národa a jeho úspěchy. Jsou zdůrazněny hodnoty důležité pro formování Evropanů, kteří budou akceptovat obecně uznávané hodnoty²⁰, prosti stereotypů a předsudků vůči jiným národům, zvláště sousedním, kteří budou odmítat rasismus, xenofobii, šovinismus a nacionalismus, budou otevřeni multikulturnosti evropské civilizace a světa. Výuka historie se musí orientovat na výklad současnosti a předpovídání perspektiv budoucnosti. Kritický přístup k minulosti a ke všem poukazům na ni má mládeži usnadnit odstup od všech ideových, politických, společenských a kulturních extrémismů.²¹

Již delší dobu se vedou mezinárodní diskuse, jejichž cílem je najít optimální konsensus v tom, která témata jsou nosná a která by měla být zohledňována pokud možno ve všech národních modelech dějepisného vyučování. Například konference v Bruggách v roce 1991 doporučila konkrétní obsahy pro středoškolský dějepis v zemích Evropské unie a nalezneme mezi nimi též téma Evropa a různé názory na její ideu.²²

---

²⁰ Uvádí se demokracie, pluralismus, lidská práva apod.

²¹ CENTKOWSKI, J. O formování evropského modelu školní historické výchovy. In *Historie a škola III*. Praha : MŠMT, 2006, s. 14–15.

²² SHENNAN, M. *Teaching about Europe*. Cassel : VHI, 1991, s. 27.

Absolventi devátého ročníku by měli mít jistou úroveň historických poznatků, které však nezískávají pouze v rámci hodin školní výuky, ale i z televize, rozhlasu, krásné literatury, tisku a časopisů, cestováním, v rodině, od přátel a vlivem vlastního zájmu o historii.²³ Existují výzkumy dokládající 1/2 volného času dětí před televizní obrazovkou. Zároveň však další výzkumy podporují přetrvávající dominanci školního předmětu dějepis při utváření historického vědomí.²⁴ V uvedeném kontextu se tak historické vědomí dostává do centra pozornosti didaktiky dějepisu.

Literatura na dané téma je již dnes v řadě evropských zemí velmi početná, přičemž je zkoumáno empirickými metodami při pedagogickém a didaktickém výzkumu v praxi. Do poloviny 90. let u nás výzkumy tohoto typu zcela chyběly, dnes je však tento deficit postupně eliminován a je možné nahlédnout do výsledků některých bádání.

Doposud nejširě zaměřeným mezinárodním dotazníkovým šetřením a výzkumem historického vědomí adolescentů, mezi jehož 29 účastníků se zařadila také ČR, byl projekt *Mládež a dějiny*, realizovaný v polovině 90. let 20. století. Analýzou a vyhodnocením tuzemských dat se zabývala katedra historie PdF MU a zúčastnil se jich i autor tohoto textu. Data jsou již mírně antikvována, nicméně vytváří jakýsi obraz názorového spektra zkoumané evropské mládeže ve věkovém rozmezí 15-16 let.²⁵

Některé vybrané položky postojového dotazníku z tohoto výzkumu věnované otázkám vlastenectví a vztahu k integrující se Evropě hovoří poměrně jasnou řečí. Vlastenectví patří mezi kategorie duchovních hodnot, které zároveň nepostrádají historickou dimenzi. Naši studenti se vyjadřovali na pětistupňové škále ve středních a nižších hodnotách a naznačili tímto rezervovaný přístup k pojmu má vlast. V souvislostech mezinárodního výzkumu, kde by příkladem mohli být (v % vyjádření) mladí Turci (92%) a Řekové (87%) s nejvyššími kladnými hodnotami, proto zaznamenali Francouzi (32%), Belgičané (38%) a mladí Češi (50%) nejzřetelnější propad zájmu o vlast. Následující otázka zjišťující zájem o vlastní národnost, sehrála u mladých lidí podobnou úlohu. Zatímco nejsilněji pocíťovali vztah k národnosti Řekové (80%), Francouzi (26%) a Češi (33%) projevíli opět nejslabší národnostní cítění. Jiná položka zjišťovala úroveň evropské dimenze cítění a uvažování mezi mládeží. Při charakteristice Evropy se s největší kladnou odezvou setkala představa kontinentu jako kolébky demokra-

---

²³ Srov. např. BENEŠ, Z. Co se školním dějepisem. In *Historie a škola I*. Praha : MŠMT, 2002, s. 10–19.

²⁴ VASILOVÁ, D. Analýza výskumných materiálů k téme Podiel výučby dejepisu na formovaní historického vedomia u študujúcej mládeže. In *Školní výuka dějepisů a překonávání stereotypních obrazů sousedních národů*. Ostrava : FF OU, 1999, s. 137 – 152. Toto vědomí jako součást širšího společenského vědomí je svázáno četnými kulturními kontexty s přítomností. Analýza výskumných materiálů... 1999, s. 137–152.

²⁵ KLÍMA, B. a kol. *Mládež a dějiny*. Brno : CERM, 2001.

cie a míru, osvěty i pokroku. Mezi českými respondenty většina (57%) souhlasila. Další zajímavé podpory se dostalo v mezinárodním měřítku výroku evropské integrace jako jediné cesty k míru. U české mládeže však bylo možno vysledovat značný názorový rozptyl. Souhlas projevilo přibližně 40 %, zatímco 45 % vyjádřilo v této otázce nerozhodnost. Připomínám, že se jedná o údaje z poloviny 90 let.²⁶

Jiné empirické šetření, byť věnované pouze některým aspektům historického vědomí tentokrát z roku 1999, se provádělo mezi středoškoláky vybraných moravských měst. Sledovala se rovněž sociální distance k občanům některých národností. Obecně byla konstatována absence nadstandardních sympatií, ale taktéž spíše výjimečně negativní postoje.²⁷ Mezinárodní výzkumný projekt národního a evropského vědomí školní mládeže se realizoval v letech 1996-1999 a jeho výsledky za Českou republiku zpracoval Vratislav Čapek. Mezi sledovanými položkami mimo jiné figurovala míra nacionalismu a xenofobie ve vědomí žáků ZŠ a gymnázií.²⁸

Za zmínku stojí též sociologické výzkumy Petra Saka, jenž se ve své poslední vydané práci zaměřuje také na národní a evropskou identitu české mládeže a na její postoje k evropské integraci.²⁹

Již od roku 1992 se problematikou výchovy k evropanství soustavně zabývá Oddělení komparativní pedagogiky ÚPPV, jenž kooperuje s Nadací Jiřího z Poděbrad pro evropskou spolupráci a Střediskem mezinárodních studií Jana Masaryka Fakulty mezinárodních vztahů VŠE v Praze. Kromě pokusů o teoretické i praktické rozpracování tématu probíhají četné mezinárodní výzkumy, podložené rozsáhlou publikační činností. Těžiště bádání spočívá především v rovině pedagogické a obecně didaktické.³⁰

Z českých historiků a oborových didaktiků věnujících se dané problematice na teoretické bázi je třeba zmínit především Vratislava Čapka a Petra Čorneje.

Dosud ojedinělé empirické výzkumy historického vědomí české školní mládeže ve vztahu k evropanství a evropským dějinám se uskutečnily na katedře historie Filozofické fakulty Ostravské univerzity.³¹ Nejaktuálnější

---

²⁶ KLÍMA, B. a kol. *Mládež a dějiny*. Brno : CERM, 2001, s. 31–33, 148–150.

²⁷ Středoškolská mládež měst Moravy a Slezska a lidská práva. Marketingová laboratoř Ostrava 1999.

²⁸ ČAPEK, V. Národní a evropské vědomí školní mládeže. In *Historica*, 204/2002, č. 9, FF OU, Ostrava 2002, s. 27–63.

²⁹ SAK, P.; SAKOVÁ, E. *Česká mládež na křižovatce*. Praha, 2003.

³⁰ *Evropská dimenze ve vzdělávání a přípravě učitelů*. Praha : SVI PedF UK, 1996, s. 20.

³¹ Pod odborným vedením Blaženy Gracové se touto tematikou zabývají Denisa Labischová a Petra Psotová. První rozsáhlejší šetření B. Gracové se realizovaly roku 1996 v České republice a v Polsku, ta pak byla doplněna obdobnou sondou Denisy Drabinové do vědomí rakouských a německých gymnazistů. Výsledky tehdejších výzkumů u mladých lidí všech čtyř zemí byly zahrnuty do knižní publikace Blaženy Gracové *Obraz Čechů, Poláků a jejich*

výzkum tohoto pracoviště vycházel z porovnání názorů adolescentů v době příprav vstupu naší země do Evropské unie s odstupem let 2000 a 2002, přičemž se autoři také chystají zachytit vnímání změn, které realizace připojení k unii přinesla. V centru jejich zájmů se ocitlo odhalování postojů české mládeže vůči jednotlivým evropským národům, antipatie, sympatie, stereotypy a jejich historická zátěž. Součástí šetření bylo též zjišťování působení jednotlivých informačních zdrojů na utváření tohoto povědomí, a tedy i školní výuky a jmenovitě dějepisu.

Empirický výzkum s dvouletou pauzou potvrdil značně ustálené postoje české studující mládeže k evropanství, obsahující řadu pozitiv, které od „dokonalého“ Evropana očekávají. Víze o evropské integraci jsou spojeny s pozitivní perspektivou, byť neskrývají i jisté obavy. Horší je to se znalostmi o tomto probíhajícím procesu. Respondenti nepochybují o významném vlivu školy na jejich informovanost, avšak jejich vědomosti jsou na hony vzdáleny obsahu učebnic.³²

Z uvedeného stručného, jistě neúplného a nesystematického nástinu unijních vizí o absolventovi evropské historické výchovy a výzkumných aktivitách na dané téma, se v českém prostředí rýsuje v kontextu vybraných položek řada úkolů.

Patří mezi ně hledání optimálního způsobu výuky českých dějin domácími historiky bez posilování nacionalismu a nesnášenlivosti a naopak výchova správného chápání pojmů národní a evropská identita. Od zjištěných rezerv se bude třeba odrazit a ještě více angažovat dějepisnou výuku. Jinými slovy, pomáhat v praktické implementaci evropské dimenze přímo do předmětového modelu, neboť poznání je nedílně propojeno s pochopením. Druhou rovinu závěrečného shrnutí pak představuje úkol promítnutí výsledků zjištění do odborné přípravy budoucích učitelů dějepisu.

---

minulosti u studující mládeže. O rok později vyšly sborníky z česko-polsko-slovenského pracovního semináře Školní výuka dějepisu a překonávání stereotypních obrazů sousedních národů 1,2, zahrnující závěry z dotazníkových šetření z let 1998 a 1999.

³² GRACOVÁ, B. Vědomí evropanství u české studující mládeže. In *Historie a škola III*. Praha : MŠMT, 2006, s. 39–63.

Literatura:

BENEŠ, Z. Co se školním dějepisem. In *Historie a škola I*. Praha : MŠMT, 2002, s. 5–22.

CENTKOWSKI, J. O formování evropského modelu školní historické výchovy. In *Historie a škola III*. Praha : MŠMT, 2006, s. 9–15.

ČAPEK, V. Národní a evropské vědomí školní mládeže. In *Historica* 204/2002, č. 9, FF OU, Ostrava 2002, s. 27–63.

GRACOVÁ, B. Vědomí evropanství u české studující mládeže. In *Historie a škola III*. Praha : MŠMT, 2006, s. 39–63.

Evropská dimenze ve vzdělávání a přípravě učitelů. Praha : SVI PedF UK, 1996.

KLÍMA, B. a kol. *Mládež a dějiny*. Brno : Cerm, 2001.

Rámcový vzdělávací program pro základní vzdělávání. Praha : VÚP, 2004.

ŠAK, P.; ŠAKOVÁ, E. *Česká mládež na křižovatce*. Praha, 2003.

SHENNAN, M. *Teaching about Europe*. Cassel : VHI, 1991.

VASILOVÁ, D. Analýza výskumných materiálů k téme Podiel výučby dejepisu na formovaní historického vedomia u študujúcej mládeže I. In *Školní výuka dějepisu a překonávání stereotypních obrazů sousedních národů*. Ostrava : FF OU, 1999, s. 137–152.